

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИННИМ ДІЯННЯМ, ТА РОЗМІРІВ ШТРАФІВ ЗА ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИНИ

*Олександр Звірко,
канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Української
академії банківської справи Національного банку України,
м. Суми*

Однією з актуальних проблем при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності є визначення розмірів матеріальних збитків, заподіяних злочином, а при призначенні покарання - розміру штрафу, що підлягає застосуванню до винної особи. Неправильне або неточне визначення зазначених розмірів призводить до серйозних судових помилок: безпідставного засудження чи призначення несправедливого покарання, тобто до суттєвого порушення прав громадян. На жаль, в юридичній літературі відсутні теоретичні дослідження обґрунтованості й ефективності застосування критеріїв визначення таких розмірів.

Метою цієї статті є спроба наукового аналізу діючого критерію - неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Ми ставимо перед собою завдання виявити причини недостатньої ефективності цього критерію та запропонувати законодавче рішення щодо більш адекватного вирішення проблеми.

У матеріальних складах злочинів одним із обов'язкових елементів об'єктивної сторони є наслідок, який може носити як майновий, так і немайновий характер. Якщо наслідок полягає у матеріальних збитках (шкоді), він вимірюється вартісним показником у грошовому виразі. Такий показник повинен точно відображати соціально-економічну суть завданої шкоди і служити мірилом характеру та ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння [1, с. 116].

У чинному Кримінальному кодексі (далі - КК) України таким критерієм обрано неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі - НМДГ). На вибір законодавців очевидно вплинула нестабільність національної валюти та кризовий стан тогочасної економіки країни. Відмова від виміру розміру матеріальної шкоди у твердій сумі валюти, курс якої постійно змінювався внаслідок інфляційних процесів, видається виправданою. Але на сьогодні застосування НМДГ стало неефективним і навіть шкідливим. НМДГ втратив властивості соціального мірила, не виконує значною мірою функції, покладені на нього кримінальним законодавством. А ці функції надзвичайно важливі. Вони полягають, по-перше, у розмежуванні злочинного діяння від незлочинного (розмежувальна функція), по-друге, у створенні кваліфікованих складів злочинів (кваліфікуюча функція), по-третє, у визначенні розмірів штрафів, вказаних у санкціях статей Особливої частини КК (каральна функція). Таким чином, від нього у випадках, передбачених кримінальним законом, залежать караність діяння та розмір покарання у вигляді штрафу.

Аналіз норм Особливої частини КК України свідчить, що НМДГ застосовано як розмежувальний критерій у 15 складах злочинів; як кваліфікуючий критерій - у 80 складах злочинів; як критерій розмірів штрафів - у санкціях 241 складу злочинів. Як впливає із підрахунків, НМДГ застосовано для визначення істотної матеріальної шкоди у 9 випадках, значної шкоди - у 19 випадках, шкоди у великих розмірах - у 39 випадках, шкоди в особливо великих розмірах - у 20 випадках, тяжких наслідків - у 8 випадках.

Неадекватність критерію матеріальної шкоди, вираженого в НМДГ, для потреб кримінального законодавства, полягає в тому, що він не повністю відображає соціально-економічне становище в країні, а є, скоріше за все, результатом компромісу політичних сил, представлених у парламенті. Невідповідність застосування НМДГ у зазначених цілях стала очевидною і для законодавців, які, доповнюючи КК України ст. 159¹ «Порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидатів, політичної партії (блоку)», уперше після 2001 р. застосували як критерій визначення великої матеріальної шкоди 400

мінімальних розмірів заробітної плати замість НМДГ, що більш точно виражає соціальну суть завданої шкоди.

Виходом із становища, що склалося, може бути:

повна відмова від застосування не тільки НМДГ, а й самих розмірів матеріальної шкоди в диспозиціях кримінальних норм Особливої частини КК (за прикладом багатьох західних країн, зокрема Швейцарії) [2];

вимірювання матеріальної шкоди у національній або загальновизнаній іноземній валюті (долар, євро) за офіційним курсом на момент вчинення злочину;

визначення розмірів матеріальної шкоди за допомогою соціальних державних стандартів (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум), передбачених Законом України «Про соціальні державні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р.

Відмова від розмірів шкоди в нормах КК України на сучасному етапі малоімовірна з огляду на усталені принципи побудови національного кримінального законодавства. Застосування грошової оцінки у національній валюті викликає обґрунтовані сумніви з огляду на нестабільний політичний стан в Україні, а оцінка у доларах чи євро буде викликом незалежності України. Крім того, виходячи з яких міркувань, слід визначити значний, великий, особливо великий розмір шкоди? Очевидно на роль критерію найкраще підійде один із соціальних державних стандартів, але не НМДГ.

На нашу думку, найбільш прийнятним для визначення розмірів матеріальної шкоди є такий соціальний державний стандарт як прожитковий мінімум. Він об'єктивно відображає мінімальний набір продуктів, промислових товарів, соціальних послуг, необхідних для нормального існування людини в даний час у даному суспільстві та залежить не від політичних процесів, а від конкретних соціально-економічних чинників і підлягає періодичному коригуванню. Держава гарантує його дотримання, перегляд та опублікування. Прожитковий мінімум є базовим соціальним стандартом, його розміру повинні відповідати мінімальні зарплата та пенсія.

Висновки

Проведене дослідження свідчить про доцільність встановити в нормах Особливої частини КК України розмір істотної матеріальної шкоди, з якої настає кримінальна відповідальність, в один прожитковий мінімум, значну шкоду - у п'ять прожиткових мінімумів, великий розмір шкоди - у десять прожиткових мінімумів, особливо великий розмір - у сто прожиткових мінімумів, тяжкі наслідки - у тисячу прожиткових мінімумів.

Що стосується розмірів штрафів, то їх слід призначати, виходячи із матеріального стану та доходів винної особи за певний проміжок часу (місяць, день, година), що передували вчиненню злочину (краще за все за певну кількість місяців, оскільки місяць є згідно з податковим законодавством звітним періодом для оподаткування).

Для визначення місячного доходу можна використати довідки про доходи, наявність зареєстрованого нерухомого та рухомого майна, податкові декларації тощо. Якщо винна особа не має майна та доходів, штраф до неї не може бути застосований, оскільки таке покарання неможливо реально виконати. Тому в санкціях відповідних статей слід передбачити альтернативні покарання.

На нашу думку, запропонований підхід до визначення розмірів матеріальної шкоди та штрафів допоможе більш ефективно застосовувати норми кримінального законодавства.

Література

Кримінальне право України: Загальна частина/За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація.-К; Х., 2002.-416 с.

Уголовный кодекс Швейцарии. - Спб., 2002. - 350 с.